

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Մ. ԱՔԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Հ. ԳՅՈՒԼԻ-ՔԵՎԽՅԱՆ

**ԿԼԱՍԻԿ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ
ՍՈՎԵՏԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Առաջագմատիպ «Սովետական գրականության պրոբլեմները»
ժողովածուից, 1948 թ.

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

897.99/09/A^{II} 30929119.58
4-67 Гурт-Фейфусе, З.
Гурт-Фейфусе
Гурт-Фейфусе
13/x 20

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
Մ. ԱՔԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

891.99.09

ՍՑՈՒԳՎԱԾ Է 1961 թ.

9-67

Հայ,
809

Հ. ԳՅՈՒԼԻ-ՔԵՎԵՅԱՆ

ԿԼԱՍԻԿ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՍՈՎԵՏԱՀԱՅ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

1.

Կլասիկ գրականության օգտագործման հարցերի բազմակողմանի լուսաբանությունը սովետական ռուս գրականության, քննադատության կարևոր անելիքներից մեկն է եղել և այդպիսին էլ մնում է այսօր: Թեորիայի դժուր և սովետական գրողների ստեղծագործության քննարկման ուղղությամբ առաջ տարած այդ լուսաբանությունը հետին տեղը չի գրավել սովետական ռուս գրականության ձեռք բերած հաջողությունների էական նախապայմանների մեջ: Բավական է միայն հաշվի առնել այն հսկայական բարերար ներդրածությունը, որ ունեցել է և ունի Մաքսիմ Գորկին սովետական ամբողջ գրականության, մասնավորապես ռուս գրականության վրա, ոչ միայն իր հանճարեղ ստեղծագործությամբ, այլ նաև անցյալի գրականությանը և ժողովրդական բանահյուսությանը նվիրած իր հանրածանոթ հոգվածներով, որոնց մեջ սոցիալիստական գրականության մեծ վարպետը պատմականության լույսի տակ՝ խորաթափանց կերպով և նրբորեն պարզաբանում է նաև սովետական գրականության՝ կլասիկայի հանդեպ ունենալիք վերաբերմունքի խնդիրները:

Ցավոք, նույն վիճակը չենք կարող նշել մեզ մոտ: Աչքի առաջ ունենալով մեր գրականագիտական և քննադատական կադրերի որակն ու քանակը, մենք դարձյալ չենք կարող հաստատել, որ բավարար կերպով ենք կատարել մեր պարտավորությունները այդ քննադավառում: Կլասիկ ժառանգության օգտագործման հարցերը սովետահայ գրականության, քննադատության մեջ փոքր ի շատե լայն ծավալով, սխառեմատիկորեն, թեորիական բարձր մակարդակի վրա

չեն շոշափվել: Մենք կցկտուր դատողություններով, մասնակի դիտողություններով ենք բավարարվել, երբ հարկավոր է եղել պատասխանելու թե ի՞նչ չափով, ի՞նչ սահմանների մեջ են սովետահայ գրողները օգտագործում կլասիկ գրականությունը, թե ի՞նչ հիմունքներով, ի՞նչ ուղղությամբ, ի՞նչ որակով է տեղի ունեցել այդ օգտագործումը: Ներկա հոգվածում մենք ոչ մի հավակնություն չունենք նույնիսկ ընդհանուր գծերով պարզաբանելու այս հարցը: Այդ անելու համար կպահանջվեր մի ծավալուն ուսումնասիրություն: Մենք բավարարվում ենք անհամեմատ նեղ շրջանակներով, բացի հարցին վերաբերող մի քանի մեթոդոլոգիական բնույթի դրույթներ շոշափելուց և դրական-պատմական որոշ դիտողություններ անելուց, մենք առաջ ենք քաշում սովետահայ պոեզիայի՝ մեր կլասիկ ժառանգության հետ ունեցած և տնենալիք կապին վերաբերող մի քանի սկզբունքային խնդիրներ՝ ուշադրություն հրավիրելով նրանց լուծման որակի վրա:

Սովետահայ գրականությունն իր սկզբնավորման շրջանից դարձացել է օգտագործելով հայ կլասիկ ժառանգությունը, ուսկլասիկան, համաշխարհային մի քանի խոշոր գրողների ստեղծագործությունը, իսկ վերջին էտապներում — նաև իր նախընթաց տարիների նվաճումները և մասնավորապես ուս սովետական գրականության հարուստ փորձը: Մենք այս հոգվածում քննության ենք առնելու միայն հայ կլասիկ գրականության և սովետահայ գրականության փոխհարաբերության հարցը:

Սովետահայ գրականության ստացած կլասիկ ժառանգությունը հարուստ է: Մեր անցյալի սոցիալական կյանքը, մեր ազգային առաջադեմ տրադիցիաները ճանաչելու տեսակետից նա մի անդնահատելի դանձ է: Այդ ժառանգության մեջ, թեպետ և ոչ համապատասխան լրիվությամբ, արտացոլվել է մեր հասարակական իրականության օրինաչափական ընթացքը, մեր պատմության կենտրոնական խնդիրները, մեր սոցիալ-քաղաքական կյանքի հիմնական հակասությունները, դասակարգերի պայքարը, մեր ժողովրդի հերոսական և դժվարին պայքարը զանազան տիպի կեղեքիչների, ճնշողների դեմ:

Կլասիկ ժառանգության տրադիցիաներից առաջինը ջերմ հայրենասիրությունն է: Մեր ժողովրդի պատմական բախտի թելադրմամբ նրա հայրենասիրությունը գունավորված է եղել վշտով,

սոխրութեամբ, ամսոսանքով, դառնութեամբ, երբեմն էլ ցասումի, զայրույթի, վրեժի զգացմունքներով, բայց ոչ երբեք հումաւորութեամբ, մտալ հոռետեսութեամբ, անկումայնութեամբ: Հայրենասիրութեանը մեր կլասիկ ժառանգութեան մեջ սերտորեն զուգորդված է մեր ժողովրդի մի այլ տրադիցիայի — ազատասիրութեան հետ: Երկճյուղված է եղել, բայց մի աղբյուրից է հորդել այդ ազատասիրութեանը: Ազատասիրական զգացմունքները, որոնք համակել են մեր ժողովրդին, մի կողմից արտահայտել են օտար բռնակալների լուծը թոթափելու, ազգային անկախութեան ձեռք բերելու նրա իղձն ու բաղձանքը, ձգտումներն ու տենչանքը, մյուս կողմից — սոցիալական ճնշիչ ուժերի շղթաները ջարդելու նրա նկրտումներն ու փորձերը, սոցիալական անարդարութեան դեմ ոգորելու պատրաստակամութեանը: Հայրենասիրութեանը և ազատասիրութեանը միահյուսված է մեր ժողովրդի մի այլ տրադիցիան — պայծառատեսութեանը: Կավատեսական ոգի է ունեցել մեր ժողովուրդը. նա երազել է իր ազատարար ապագան և ներշնչված է եղել իր խնդալից օրերի դալստյան հավատով: Դաժան ու անողոր է շարը, հյուծող ու սրտամաշ է անարդարութեանը, բայց վերջ կունենան նրանք. մարդկայինը, բարին, արդարացին կհաղթանակեն — այս մոտիվն է հարատե հնչել մեր ժողովրդի ոգում, նրա գրականութեան մեջ:

Այդ տրադիցիաներն են, որ ժառանգել է մեր սովետահայ ժողովուրդը և արտահայտել ու արտահայտում է արմատապես վերափոխված կերպով: Այդ տրադիցիաներն են, որ սոցիալական բուլորովին նոր լիցքով շարունակել է և է՛լ ավելի ցայտունորեն շարունակելու է սովետահայ գրականութեանը: Պատմական մեծագույն փոփոխման է ենթարկվել մեր ժողովուրդը՝ սոցիալիստական ազատարար մեծ ռեւոլյուցիայի հետեանքով, նոր բնույթ է ընդունել նրա հայրենասիրութեանը: Իր նախնիքների նախկին անձուկ հայրենիքի փոխարեն նրան ոգևորում է անհունորեն ընդարձակ սահմաններ ունեցող իր սովետական մեծ հայրենիքը, նրա հզորութեանն ու անհեղձարար ուժը է՛լ ավելի մեծացնելու սոցիալիստական աշխատանքը, իր մեծ հայրենիքի եղբայրական ժողովուրդների ստալինյան բարեկամութեանը:

Հիմնավորապես այլ երանգավորում է ստացել նաև մեր ժողովրդի՝ իր նախնիներից ավանդություն մնացած ազատասիրական ոգին։ Նրանք իրենց հինավուրց երկրում պայքարում էին ազգային ճնշումներից, սոցիալական կաշկանդումներից ազատագրվելու նպատակով։ Այժմ այդ ճնշումներն ու կաշկանդումները խալառվերացված են, սովետահայ ժողովուրդն ազգային և սոցիալական լիակատար ազատություն է վայելում իր անժայռածիր երկրի բոլոր ժողովուրդների հետ։ Նա — սովետական ժողովուրդների մեծ ընտանիքի իրավահավասար անդամը — հանուն իր հայրենիքի ազատության, ողջ մեծ ժողովրդի գլխավորությամբ, եղբայրական մյուս ժողովուրդների հետ միասին, հերոսաբար զինաբախվեց տմարդի և վայրագ թշնամու հետ, մասնակցեց թշնամուն հասցրած ջախջախիչ հարվածներին, նրա դեմ տարած փառավոր հաղթանակին և նույն վճռականությամբ, նույն վստահությամբ տողորված՝ պատրաստ է իր մեծ հայրենիքի ազատությունը պաշտպանելու բոլոր այն մութ ուժերից, որոնք ոտնձգություններ են անում մեր երկրի դեմ։ Այժմ էլ մեր ժողովուրդը պահպանում է իր պապերից ժառանգած պայծառաստեպությունը, աննկուն լավատեսական ոգին, բայց նա իր պապերի պես, իրականությունից երեսը թեքած, ետ մղված վիճակում չէ գալիք պայծառ օրեր ակնկալում, այլ միշտ դեպի բարձր ու առաջ դիմող իր անսպառ ոտեղծարար ուժերին ապավինած։ Նա ոչ միայն հավատում է, որ շարք պիտի պարտվի, այլ գիտե, որ պայքարով է միայն հնարավոր նրա պարտությունը արագացնել, նա ոչ թե թուլացած վիճակում է մի վառ ապագա սպասում, այլ ստեղծում է այն իր մեծ հայրենիքի անպարտելի ուժի, սովետական ստեղծագործական աշխատանքի ծավալման մեծագույն հնարավորությունների, կոմունիզմի հաղթանակի միջոցով։

Խոսելով սովետահայ ժողովրդի՝ իր նախնիքներից ժառանգած տրադիցիաների մասին, մենք ի հարկե չենք ցանկանում նշել, որ միայն մեր ժողովուրդն է իր մտայնությունն արտահայտել սերունդից սերունդ փոխանցված այդ տրադիցիաների մեջ։ Հայրենասիրությունը, ազատասիրությունը իրենց նախնիքներից ժառանգել են և նոր որակով շարունակում են զարգացնել նաև սովե-

տական բոլոր ժողովուրդները: Միակարգ լինելով հանդերձ իրենց ընդհանուր բնույթով, այդ տրադիցիաներն ամեն մի ժողովրդի պատմական բախտի յուրահատկությունների հետևանքով ստացել են առանձին դունավորում, առանձին կոնկրետ նպատակասլացում և որպես պատմական պրոցեսի արտահայտիչներ՝ դրանցով տարբերվել իրարից: Սովետական բոլոր ժողովուրդների կողմից ժառանգած, գրականության կամ բանահյուսության մեջ իրենց գեղարվեստական արտահայտությունը գտած այդ տրադիցիաները մեծ նշանակություն ունեն ոչ միայն իրենց սոցիալական բովանդակությամբ, այլ նաև նրանով, որ դրանց գեղարվեստական կոնկրետացումը անքակտելիորեն կապված է ազգային ձևի հետ:

Ժառանգելով այդ տրադիցիաները և սոցիալական նոր նպատակասլացությամբ շարունակելով բարձրացնել դրանց իդեական բովանդակությունը, սովետահայ գրականությունը միաժամանակ ժառանգել է այդ բովանդակությանը գրականության և բանահյուսության մեջ գեղարվեստական մարմնավորում տվող ազգային ձևը:

Սովետահայ գրականության և մեր կլասիկ ժառանգության կապի հարցերի բազմակողմանի ուսումնասիրությունը մեր գրականության պատմության, մեր գրականագիտության կարևոր խնդիրներից մեկն է: Այդ լուսաբանությունը հնարավորություն կտա մեր անցյալ գրականության սոցիալական գեղարվեստական արժեքը խորացրած կերպով դրսևորելու, ինչպես և սովետահայ գրականության պատմությունն ավելի բարձր գիտական որակով ուսումնասիրելու:

Ինքնին հասկանալի է, որ կապի բազմատեսակ արտահայտությունների ամբողջությունը պետք է պարզի այն, թե ինչպես է մեր կլասիկ ժառանգությունն անդրադարձել սովետահայ գրականության վրա, — մի խնդիր, որի հետևողական լուծումն առաջադրում է իրար հետ սերտորեն շաղկապված, իրար լրացնող մի շարք հարցերի լուսաբանությունը: Մենք ձևակերպում ենք այդ հարցերից ամենաիարևորները. ինչպե՞ս և ի՞նչ ուղղությամբ է օգտագործվել մի օգտագործվում մեր կլասիկական սովետահայ գրականության հիմնական դեմքերի ստեղծագործության մեջ, ո՞ր կլասիկների վրա են ամենից ավելի շատ ուշադրություն դարձրել և դարձնում սովետահայ գրողները, կլասիկ ժառանգության ո՞ր գծերը, ո՞ր կող-

մերն են առանձնապես օգտագործվում, ինչպիսիք է այդ օգտագործումը կոնկրետանում սովետահայ լիբիկայի, էպիկայի ու դրամատուրգիայի մեջ, և ժամանակի ընթացքում ավելացել, թե՛ պակասել է հայ կլասիկների օգտագործման շափը սովետահայ գրականության մեջ:

2.

Որքան էլ մեր գրողներին որոշ դեպքերում անցյալ հասարակությունների գրականության այս կամ այն կլասիկը ստեղծագործական ոգևորությամբ համակի, գեղարվեստական վարպետությամբ հափշտակի, բայց և այնպես այդ հիմք չի կարող ծառայել այն եզրակացության հանգելու, որ այդ կլասիկը սովետական գրողի համար կարող է ստեղծագործական ղեկավար սկզբունքների անմիջական աղբյուր հանդիսանալ, նրա ուղեցույցը դառնալ: Եթե այդպես լիներ, մեր գրողը տուրք կտար մի այնպիսի գեղարվեստական մեթոդի, որի կիրառումը չէր պայմանավորի մեր իրականության ճշմարտացի արտացոլումը: Մեր գրականության հիմնական մեթոդը սոցիալիստական ռեալիզմն է և այդ մեթոդի հետևողական օգտագործումը միայն կարող է սովետական գրողին անսպաթաք ստեղծագործական աշխատանք ապահովել: Մեթոդով ղեկավարվելը ոչ ճաշակի խնդիր է, ոչ էլ տրամադրության հրամայական: Սովետական կուլտուրայի բարձր աստիճանի վրա կանգնած գրողը միայն հնարավորություն կունենա սոցիալիստական ռեալիզմի մեթոդի գերազանցությունը արդարացնել: Իր մասին արած հայտարարությունները և ներքին համոզվածությունը ոչ մի դեպքում արգումենտ չեն կարող դառնալ սովետական գրողի համար ապացուցելու, որ նա սովետական գեղարվեստական մեթոդի հետևորդ է: Իր ստեղծագործական պրակտիկայով նա պետք է համոզի, որ ինքը սոցիալիստական ռեալիզմի ներկայացուցիչն է, որ հիմնավորապես ըմբռնել է նրա էությունը:

Սոցիալիստական ռեալիզմի մեթոդը չպետք է այն նեղ իմաստով ըմբռնել, որ իբր թե նրա տարածման սահմանները միայն սոցիալիստական հասարակությունն է ընդգրկում: Սովետական գրողը իր ստեղծագործական դեմքը արտահայտում է և՛ այն պարագաներում, երբ պատկերում է պատմական անցյալի սոցիալական կյանքը, և՛ մեր հայրենիքի սահմաններից դուրս գտնվող եր-

կրրների հասարակական երևույթները: Նույնիսկ այն դեպքերում, երբ նա գործ ունի բուրժուական դասակարգի այլանդակ կյանքի հետ, երբ գեղարվեստական կերպարներ ստեղծելով քննադատության է ենթարկում մեր թշնամիների քաղաքական վարքագիծը, նրանց շահատակություններն ու խժոժությունները, նա դարձյալ չի որդեգրում քննադատական ռեալիզմի մեթոդը, որովհետև ավելի խորն է թափանցում իրերի վիճակը, ավելի ճիշտ ըմբռնում կապիտալիստական հասարակության հակասությունները, սոցիալիստական պարտիականությամբ արտահայտում իր իդեական վերաբերմունքը:

Զի կարող լինել որևէ սովետական գրող, որ իր ստեղծագործական աշխատանքի մեջ իրեն կապակցված չզգա անցյալ գրականությունից ժառանգած առաջավոր տրադիցիաների հետ, որ այս ու այն շափով շօղտագործի անցյալի կլասիկների գեղարվեստական նվաճումները: Այստեղ ևս անձնական համոզվածությանը ճիշտ վարված լինելու արգումենտ չի կարող դառնալ գրողի համար, դարձյալ իր ստեղծագործական պրակտիկական անհերքելի ապացույցներ պիտի ներկայացնի, որ նա այդ օգտագործման մեջ չի աղճատել իր ստեղծագործական դեմքը, այլ մնացել է սովետական գրողի բարձր դիրքավորման վրա: Այդպիսին լինելու համար նա լիակատար հնարավորություններ ունի, պետք է միայն ստեղծի դրանք: Իսկական օգտագործման պատասխանատու և դժվարին աշխատանքը հաջողությամբ առաջ տանելու համար նա առաջին հերթին պետք է անհրաժեշտ սկզբունքային նախադրյալներ ունենա, պետք է խորապես ըմբռնի և իր գործողության ձեռնարկ դարձնի դեռևս հիմնական թեորիական դրույթները, որ ձևակերպել են մեծ Լենինը և մեծ Ստալինը:

Տակավին Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ ռևոլուցիայի սկզբնական տարիներին, երբ պրոլետարական-սոցիալիստական գրականությունը դեռևս նոր էր մասսաների մեջ թափանցում, երբ անհրաժեշտ էր հողմացրիվ անել սոցիալիստական կուլտուրայի առաջընթացը արգելակող, դանազան տիպի, ըստ էության հակառևոլուցիոն մտայնությունները, կոնցեպցիաները՝ հանդես եկավ վ. Ի. Լենինը իր պատմական արժեք ներկայացնող այն դրույթով, ըստ որի պրոլետարական սոցիալիստական կուլտուրան հնարավոր է կառուցել անցյալ հասարակակարգերի կուլտուրական արժեքնե-

քը քննադատորեն վերամշակելով: Մարքսիզմ-լենինիզմի էությունից բխող այս գրույթը որոշիչ նշանակություն ունեցավ սովետական գրականության հետագա զարգացման համար: Նույնպես որոշիչ դեր խաղաց սովետական գրողների ստեղծագործությանը ճիշտ կողմնորոշում տալու տեսանկյունից ընկեր Ստալինի հանրահռչակ գրույթը — սովետական ժողովուրդների բովանդակությամբ սոցիալիստական, ձևով ազգային կուլտուրայի մասին: Ազգային ձևը մեկ ընդմիշտ տրված, անփոփոխ մեծություն չէ, նա կապատմական կատեգորիա է: Անցյալի ազգային ձևը, որը նույնպես բովանդականացած է ինչպես ամեն մի ձև, չի կարելի մեխանիկորեն վերարտադրել սովետական ժողովուրդների գրականության, արվեստի մեջ, նա պետք է պահպանվի, նույնպես քննադատորեն վերամշակվելով: Մնալով ազգային իր ֆունկցիայի բացահայտման մեջ այդ ձևը պետք է փոփոխվի պահպանվելով, պահպանվի փոփոխվելով և ադեկվատորեն արտահայտի իր հաղթարշավի մեջ գտնվող սոցիալիստական կուլտուրայի բովանդակությունը: Լենինի և ընկեր Ստալինի գրույթների նշանաբանի տակ իր զարգացման լայն հունի մեջ մտավ, խոշոր նվաճումներ կատարեց իր վերելքի մեջ գտնվող սովետական գրականությունը, աշխարհի ամենակուլտուրական և ամենաառաջադեմ գրականությունը:

Բայց սովետական բոլոր գրողները չեն, որ իրենց կոչման քարձրության վրա են գտնվում, Լենինի-Ստալինի վերաբերյալ գրույթներով հետևողականորեն ղեկավարվելու մեջ: Բացառություն չեն կազմում, իհարկե, և սովետահայ գրողները: Կլասիկ ժառանգության օգտագործման մեջ նրանցից ոմանք թույլ են տալիս զգալի շեղումներ, սրտնեղիչ վրիպումներ, անհանդուրժելի սայթաքումներ, թերություններ, որոնք հիմնականում երկու իրար հետ սերտորեն շաղկապված պատճառների հետևանք են: Մեկը այն, որ մեր գրողներից ոմանք համապատասխան կուլտուրական մակարդակի վրա կանգնած չլինելով, ճիշտ չեն ըմբռնում կլասիկների ստեղծագործությունը քննադատորեն վերամշակելու խնդրի էությունը, և մյուսը, որ աշխատանքի լծվելով խուսափում են դժվարություններից և ամենահեշտ ուղիով ընթանում:

Դժբախտաբար մեզ մոտ, ըստ երևույթին, դեռ բոլոր գրողները չեն, որ ճիշտ են հասկանում անցյալի կուլտուրական, գրական արժեքները քննադատորեն օգտագործելու իմաստը, այն, որ սո-

վետական գրողի ստեղծագործության մեջ կլասիկների նվաճումները պետք է ի հայտ գան ոչ թե իրենց նախնական որակով, իրենց սկզբնական ֆունկցիաներով, այլ վերառած նոր որակի մեջ, միաժամանակ և՛ պահպանված, և՛ հաղթահարված եղանակով: Այն, որ սովետական գրողը պետք է այդ արժեքների կոմպոնենտները օրդանապես ձուլի ավելի բարձրորակ կուլտուրայի օղակ կազմող իր ստեղծագործության մեջ, և ոչ թե դրանց՝ որպես կրկնելու, նմանելու արժանի օրինակների, որպես ընդօրինակման նմուշների մոտենա:

Կլասիկ ժառանգությունը քննադատորեն օգտագործելու, ազդային ձևի իմաստը խորապես ըմբռնելու համար սովետական գրողը պետք է համապատասխան գիտելիքներ ունենա, գիտելիքներ, որոնք մշտական գործադրության մեջ պետք է լինեն և շարունակաբար խորացվեն:

Առաջին հերթին նա պետք է զինված լինի մարքսիզմ-լենինիզմի թեորիական հիմունքներով — դիալեկտիկական և պատմական մատերիալիզմով: Շատ է գրվել ու խոսվել դրանց յուրացման անհրաժեշտության մասին, կարծես թե կրկնելը ավելորդ է, բայց մենք պետք է շարունակաբար հիշեցնենք մեր գրողներին, որ այդ քննադատում առավել ևս մակերեսային ծանոթությունը օգտակար լինել չի կարող, որ հարկավոր է դիմել լուրջ ուսումնասիրության և ստեղծագործորեն ապացուցել, որ այդ ուսումնասիրությունը իսկապես լուրջ է:

Մեր գրողները պետք է խորապես գիտակցեն մարքսիզմ-լենինիզմի յուրացման անհրաժեշտությունը, գիտակցեն, որ անցյալի կլասիկների գեղարվեստական նվաճումները քննադատորեն օգտագործելու համար, որ անցյալն ու ներկան սոցիալիստական պարտիականության մեջ — իդեականության մեջ արտացոլելու համար նրանք պետք է ավելի քան լավ իմանան այն, ինչ «մարքս-լենինյան դիտությունն է հասարակության մասին, հասարակության զարգացման օրենքների մասին, պրոլետարական ռևոլուցիայի զարգացման օրենքների մասին, սոցիալիստական շինարարության զարգացման օրենքների մասին, կոմունիզմի հաղթանակի մասին» (Ստալին, Լենինիզմի հարցերը, 11 հրատարակություն, էջ 589):

Սովետական գրողը պետք է զինված լինի անցյալի և ներկայի

պատմական կյանքին վերաբերող գիտելիքներով: Որևէ կլասիկի-
իդեական, գեղարվեստական ժառանգությունը նրան վիճակված
կլինի արդյունավետ կերպով օգտագործել, երբ պատմական մա-
տերիալիզմի լույսի տակ գիտակցորեն կճանաչի այդ կլասիկի գոր-
ծունեության սոցիալ-քաղաքական միջավայրը, նրա ստեղծագոր-
ծության մեջ արտացոլված իրականության հակասությունները և
այդ կապակցությամբ կարծեքավորի նրա հարուցած խնդիրների
քնույթը, իդեական նպատակադրությունները, նրա մասնակցու-
թյունն իր երկրի դասակարգային պայքարի մեջ, ներդրումը իր
ժողովրդի ազատագրական շարժման մեջ: Անշուշտ գրականության
պատմաբաններն են, որ պետք է օժանդակեն մեր գրողներին այս
խնդիրները պարզաբանելու, բայց է՛լ ավելի էֆեկտավոր կլինի
գրողի աշխատանքը, եթե նա այդ բոլորին իրազեկ լինի ոչ թե մի-
այն գրականության պատմությունից, այլ նաև իր անձնական ու-
սումնասիրությամբ:

Կլասիկ ժառանգությունը որոշ քանակության արժեքների մի
գումար չէ, որը օգտագործելու համար կարելի լինեք ըստ առա-
ջին ծանոթության և սուբեկտիվ նախասիրության վերցնել այս կամ
այն գումարելին: Այդ արժեքները պատմականորեն են առաջացել
և զարգացել: Նրանք օգտագործելու շափն ու սահմանները որոշե-
լու համար պետք է իմանալ նրանց միջև գոյություն ունեցող ան-
հրաժեշտական կապը և հաջորդականությունը, նրանց ամբողջա-
կանության տարբեր հատվածների որակը, այդ հատվածների մե-
կը մյուսին փոխանցվելու պատմական պայմանները, նրանց գերը
գրականության ընդհանուր պրոցեսի մեջ՝ ըստ բովանդակության և
ըստ ձևի: Այդ աշխատանքը հաջողությամբ առաջ տանելու ամեն-
նահիմնական նախապայմանն այն է, որ մեր գրողը խորապես
պարզի իրեն անցյալի և մեր հասարակարգի միջև գոյություն
ունեցող հակադասական որակական տարբերությունը և ըմբռնի իմա-
տը պատմական այն ուղենիշի, որ տարբերում է միացնելով, մի-
ացնում է տարբերելով մեր նախասովետական և սովետական
գրականությունը:

Անցյալի կլասիկների ճիշտ օգտագործման համար սովետա-
կան գրողը պետք է իր գիտելիքների մեջ ընդգրկի մարքս-լե-
նինյան էսթետիկայի հիմունքները, մասնավորապես իր ուշադրու-
թյունը բևեռի գեղարվեստական ոճի, գրական ուղղության, գրա-

կան հոսանքի պրոբլեմների վրա: Դրա անհրաժեշտութիւնն էլ ասելի է զգացվում, քանի որ քննարկելով մեր բանաստեղծների բանաստեղծագործական պրակտիկան, կարելի է հանգել այն տխուր հետեւության, որ նրանցից ոմանք գեղարվեստական ոճը ըմբռնում են որոշ ֆորմալիստական թեքումով: Նրանք ոճը ըմբռնում են ոչ թե որպէս որեւէ գրական հոսանքի կամ անհատական ստեղծագործութեան բովանդակութեան և արտաքին ու ներքին ձևի անհրաժեշտորեն առաջացած և իր զարգացման պրոցեսի մեջ գտնված մի օրգանական միասնութիւն, այլ որպէս ձևական կոմպոնենտների մի սոսկական հանրագումար: Պարզ է, որ այսպիսի մոտեցումներով մեր գրողը զրկում է իրեն քննադատական մոտեցում կիրառելու հնարավորութիւնից:

Այս թերութիւնը վերացնելու մեջ ևս մեր գրականութեան պատմութիւնը, մեր քննադատութիւնը կոչված են օժանդակելու մեր գրողներին: Ճիշտ է, թեպէտ և մեզ մոտ որոշ աշխատանք կատարվել է այդ ուղղութեամբ, բայց աչքի առաջ ունենալով հարցի լրջութիւնը, այդ բավարար չի կարելի համարել:

Կլասիկ ժառանգութիւնը քննադատորեն օգտագործելու մեջ նվազ դեր չի կատարում նաև գրականութեան մեջ ազգային ձևի հիմքը կազմող լեզվի կատարած և կատարելիք ֆունկցիայի նշանակութեան ճիշտ ըմբռնումը: Ակնհերե է, որ այն սովետական գրողը ասելի հաջողակ կլինի կլասիկների լեզվական հարստութիւնը քննադատորեն յուրացնելու մեջ, ով քաջ տիրապետում է իր մայրենի լեզվի նրբութիւններին, նրա երանգներին, ով ծանոթ է այդ լեզվի պատմութեանը, նրա ներկա վիճակին, ով հասկանում է թե այդ լեզվի ո՞ր տարրերն են հնացել, թե որոնք են իրենց կենսունակութիւնը պահպանել, թե որոնք են նրա զարգացման տենդենցները և ի՞նչ ուղղութեամբ է առաջ տարվում նրա շինարարութիւնը: Իմանալ, շատ իմանալ, սովետական կուլտուրայի բարձունքներին հասնել, — ահա՛ կլասիկների ժառանգութեան անսպաթաք օգտագործման անհրաժեշտ նախադրյալը:

Համապատասխան կուլտուրայի պակասը ստեղծագործութեան բոլոր պարագաներումն էլ բացասաբար ի հայտ կգա: Մեծ հոտառութիւն չի հարկավոր ունենալ հասկանալու համար, որ մակերեսային, թերի գիտելիքներով իր աշխատանքին դիմող ամեն մի սովետական գրող, որքան էլ նա տոգորված լինի իր գործին լուրջ մո-

տենալու բարի ցանկութիւններով, բայց և այնպէս հաջողութեամբ չի իրագործի իր անելիքը: Եթե այդ գրողը իր ստեղծագործութեան մեջ սոցիալական կյանքն ըմբռնելու, այդ կյանքի առաջաւորը, էականը, զարգացման տենդենցները ճշմարտացիորեն արտացոլելու մեջ նկատելի թերութիւններ է ցուցաբերում, եթե նա իր ներքնաշխարհի դրսևորումով ապացույցներ չի տալիս, որ հասկանում է մեր սովետական ժողովրդի հրամայական մեծ պահանջները և մանրունքների ետեւից է ընկած, ապա հենց դրանով նա վկայական է տալիս իր մասին, որ իր կոշման բարձրութեան վրա չի կանգնած նաև կլասիկների ժառանգութիւնը օգտագործելու մեջ:

Այդ օգտագործումը նրա մոտ հիմնականում ոչ թե քննադատական, այլ կրավորական բնույթ կունենա, նա ոչ թե կընդգրկի կլասիկի ստեղծած արժեքների ամբողջականութիւնը, ոչ թե այդ ամբողջականութեան դրականի, առաջադիմականի, արժեքավերի իմաստը ըմբռնելով կօգտագործի նրա առանձին մասերն ու կոմպոնենտները, այլ այդ ամբողջականութեանից մեխանիկորեն կհատի, կզատի այս կամ այն կտորը, մասնիկը, հատվածը, գործողութիւնը, տեսարանը, բախումը, ապրումը և մի քիչ դույնը փոխելով կներմուծի իր երկը: Նա ոչ թե նոր որակի մեջ կբարձրացնի կլասիկի մոտեցումներն ու հնարքները, այլ էմպիրիկորեն կընդօրինակի դրանք: Այսպիսի գրողի ստեղծագործութիւնը ջայտունորեն չի բացահայտի պատմական հաջորդականութիւնը դրականութեան մեջ, չի արտահայտի այդ հաջորդականութեան իրական ընթացքը:

Մենք դիտավորյալ կերպով դույները մի քիչ խտացրինք և այդ ենթադրական գրողի՝ կլասիկներին օգտագործելու մեջ ցուցաբերած թերութիւնները պայմանական եղանակով բնութագրեցինք, քանի որ իրականութեան մեջ այդ տիպի սովետական գրող գոյութիւն չունի և չի էլ կարող լինել: Բայց չպետք է աչքերը փակել այն պարագայի վրա, որ մեր գրողներից մի քանիսի մոտ մեր ենթադրական գրողի գծերը այս ու այն չափով ի հայտ են գալիս: Այդ գրողները ինքնաքննադատորեն պիտի վերանայեն իրենց դիրքավորումը: Նրանք պետք է մտահոգված լինեն իրենց գրական և գիտական կուլտուրան բարձրացնելու գործով, պետք է ըմբռնեն իրենց սխալ մոտեցումների իմաստը և շտկեն իրենց գիծը: Սովետական գրողը

կլասիկներին պետք է միայն քննադատորեն օգտագործի. անքննադատ վերաբերմունքը դեպի կլասիկը դիմադրկութեան կամ կասկածելի «դեմք» ունենալու նշան է:

3.

Սովետական գրողի աշխարհայացքը, գեղարվեստական մեթոդը անհամեմատ ավելի բարձրորակ են քան ամենապրոգրեսիվ կլասիկի սոցիալ-քաղաքական հայացքները, ստեղծագործութեան ղեկավար սկզբունքները: Սովետական գրողների աշխարհայացքային դրույթների և ստեղծագործութեան օբեկտիվ բովանդակութեան մեջ ոչ մի հակասութեուն չկա, իսկ կլասիկներից շատերի մոտ այդ հակասութեունն ակնբախ է: Սովետական գրողը սոցիալիստական պարտիական դրականութեան ներկայացուցիչ է, նա գիտակցված, ուղղուցիտն նպատակասլացութեամբ է մասնակցում սոցիալիստական կուլտուրայի ծախուման, խորացման, հաղթանակի աշխատանքին: Սոցիալիստական գրողի կոչումն է — արտացոլել իր ստեղծագործութեան մեջ մեր մեծ երկրի՝ մարդկային պատմութեան մեջ նոր էպոխա կազմող կյանքի էականը, նրա հերոսական պայքարը, աշխարհացունց հաղթանակը, նրա մեծ ապագան և դրանով իսկ աջակցել սովետական ժողովրդին՝ իր նոր բարձունքներին հասնելու հաղթարշաւի մեջ: Անցյալի կլասիկը մասնակից է եղել շահագործողական հասարակարգերի կնիքը կրող սահմանափակ կուլտուրայի ստեղծմանը, նա գործունեութեան այնպիսի լայն ասպարեզ չի ունեցել, ինչպես սովետական գրողը: Անցյալի կլասիկներից ամեն մեկի տեսադաշտը սոցիալական գոյավիճակի հետեւանքով եղել է անձուկ, միտքը՝ կաշկանդված ժամանակի շրջանակներով, ենթարկված հասարակական նախապաշարումներին:

Սոցիալիստական դրականութեունը պատմական կարճ ժամանակահատվածում անգնահատելի գործ է կատարել մեր երկրի պայքարը, շինարարութեունը, հաղթանակը ապահովելու մեջ. նա տվել է և ավելի մեծ հաջողութեամբ է տալիս մեր բազմաբովանդակ կյանքի ճշմարտացի պատկերը, նա մեր իրականութեան ճանաչման ամենահորդառատ աղբյուրներից մեկն է:

Բայց սովետական գրողը դափնիների վրա հանգչելու ոչ մի ցանկութեուն չունի: Նա ձգտում է Գորկու արժանավոր հաջորդը լինելու: Նա գիտակցում է, որ սոցիալիստական մեր մեծ հայրեն-

նիքը, Լենինի-Ստալինի պարտիան պահանջում են նրանից մեծաշունչ, բարձրորակ գրականություն:

Այդ գրականությունը դեռ իր հասունացման պրոցեսի մեջ է: Մեր գրականության զարգացման անսահման հնարավորությունները երաշխիք են հանդիսանում նախատեսելու, որ հաղթահարելով ամեն տեսակի դժվարություններ սովետական գրողները այդ պրոցեսն ավելի արագ տեմպերով առաջ կտանեն:

Սոցիալիստական-կոմունիստական հասարակարգը իր որակով անհամեմատ ավելի բարձր է անցյալ հասարակական ֆորմացիաներից, մեր գրականությունը, արվեստը նույնքան բարձր կլինի անցյալի արվեստից, մենք կունենանք մեր Շեքսպիրներն ու Տոլստոյները: «Եթե ֆեոդալական իրավակարգը, իսկ այնուհետև բուրժուազիան իրենց ծաղկման ժամանակաշրջանում կարող էին ըստեղծել նոր հասարակակարգի լինելիությունը հաստատող և նրա ծաղկումը գովերգող արվեստ և գրականություն, ապա մեր նոր, սոցիալիստական հասարակակարգին, որը մարմնավորում է այն ամենը, ինչ լավագույնն է մարդկային քաղաքակրթության և կուլտուրայի մեջ, — առավել ևս հնարավոր է ստեղծել աշխարհի ամենաառաջավոր գրականություն, որը շատ ետ կթողնի հին ժամանակների ամենալավագույն նմուշները» (Ժդանով):

4.

Ամեն մի կլասիկ ժառանգության մեջ գրական երեք տեսակը — էպիկան, լիրիկան և դրամատուրգիան նույն արժեքը չեն ներկայացնում: Այդ տեսակները տարբերվում են՝ ժամանակակից հասարակության և հետագա սերունդների վրա թողած իրենց ազդեցության չափով, իրականության բազմակողմանի և խոր արտացոլման աստիճանով և գեղարվեստական բարձրաստիճան երկեր պարունակելու քանակով: Տեսակների այս տարբերությունն է մասամբ պայմանավորում տվյալ կլասիկ ժառանգության օգտագործման չափն ու շրջանակները, մի հանգամանք, որ այս ու այն կերպ անդրադառնում է սովետական ժողովուրդների գրականության տեսակների զարգացման ընթացքի վրա:

Այդ տեսակետից առանձին կարևորություն ունի կլասիկ ժառանգության գրական տեսակների զարգացման և հարաբերակցության փնդրի հատուկ ուսումնասիրությունը, որն ընդգրկում է իր մեջ գրականության պատմության ենթակա հետևյալ հարցերը.

անցյալի տվյալ կլասիկ գրականութեան մեջ տեսակները հարաբե-
րականորեն համաշա՞փ են զարգացել, թե՞ այդ գրականութեան
նվաճումները տեղի են ունեցել այս կամ այն տեսակի նշանի տակ,
եթե որևէ տեսակ գերակշռել է, ապա ի՞նչ սոցիալ-քաղաքական
սիւստեմի մեջ է զարգացել նա և նրա ո՞ր ժանրը կամ ժանրերն են
տիրապետող եղել և ի՞նչ տիպի, ի՞նչ որակի մոտիվներ են նշել
այդ ժանրերի մեջ, այդ տեսակը և տեսակները գրական ո՞ր ուղ-
ղութեան, ո՞ր հոսանքի դժով են զարգացել և ի՞նչ կոնկրետ պայ-
մանների մեջ է տվյալ ուղղութիւնը կամ հոսանքը հաղթահարվել
մի այլ ուղղութեան կողմից: Մենք հնարավորութիւնն չունենք այս
հոգիւմ թեպետ և ընդհանուր գծերով պատասխանել մեր առա-
ջադրած հարցերին հայ կլասիկ գրականութեան կապակցութեամբ:
Անհրաժեշտ ենք համարում միայն մի երկու հանգամանքի վրա
կանգ առնել, ոչ թե բացատրելու, այլ հավաստելու նպատակով:

Համեմատելով երեք տեսակի հարաբերակցութիւնը մեր անցյալ
գրականութեան մեջ՝ անմիջապէս աչքի է ընկնում այն երևույթը,
որ մեր դրամատուրգիայի գրական տրագիցիաները ավելի քիչ են
արմատներ ձգել, որ նրա հասարակական-գեղարվեստական կշի-
ռը ավելի թեթեւ է, քան թե մեր լիրիկայինը և էպիկայինը: Այս ի-
րողութեանն է մասամբ հարկավոր վերագրել այն փաստը, որ մեր
կլասիկ դրամատուրգիան գրական բոլոր տեսակների մեջ ամենից
քիչ է օգտագործվել և օգտագործվում մեր սովետահայ գրականու-
թեան մեջ, որ այդ դրամատուրգիան շափազանց քիչ է առնչվում
մեր սովետահայ դրամատուրգիայի հետ: Միջանկյալ դիտենք, որ
մեր դրամատուրգների մեծամասնութիւնը բավականին անհոգ է
ոչ թե հայ, այլև ուրիշ ավելի հարուստ դրամատուրգիաների նվա-
ճումները քննադատորեն վերամշակելու խնդրում:

Լիրիկան ու էպիկան են գերիշխող դեր կատարել մեր կլասիկ
գրականութեան մեջ, հիմնականում որոշել նրա դեմքը: Ընդ որում
վաղ միջնադարում տիրապետում էր պատմիչների լիրիկական և
դրամատիկական տարրեր պարունակող էպիկական կտավները, իր
զարգացման համար անբարենպաստ պայմաններ ունեցած մեր
վաղ վերածնութեան շրջանում — լիրիկան, իսկ XIX դարի մեր գրա-
կանութեան մեջ այդ տեսակները զարգացել են ընդհանուր առմամբ
համաշափորեն: Է՛լ ավելի կարևոր է դառնում այդ տեսակների
կատարած դերը, երբ մեր կլասիկ ժառանգութեանը կցում ենք ոչ

ըստ արժանվելու օգտագործվող ժողովրդական բանահյուսու-
թյունը:

Էպիկական տեսակը, ավելի շուտ արձակը, որն Սբովյանից
սկսած մինչև 90-ական թվականների վերջերը ցարական գրաքննու-
թյան դաժան պայմանների մեջ զարգանում էր համեմատաբար աշ-
խուժ թափով և որոշ բացերով հանդերձ, հիմնականում ընդգրկում
էր մեր սոցիալական կյանքի կարևոր երևույթները, արդեն դարս-
սկզբից — մեր հասարակական փոխհարաբերությունները, մեր ժո-
ղովրդի վիճակը, մեր իրականության մեջ գործող քաղաքական հո-
սանքների կատարածը լայն ծավալով, խորացրած կերպով պատ-
կերելու մեջ ցուցաբերում էր չափազանց զգալի բացեր:

Հանդես չի գալիս ստեղծագործական նկատելի կարողություն
ունեցող մի արձակագիր, որը խոր ճշմարտացիությամբ, գեղար-
վեստական վառ կերպարների մեջ, լայն կտավի վրա բացահայտեր
հայ գյուղում և քաղաքում զգալի չափերով ծավալվող պրոլետա-
րացման պրոցեսը, հայ պրոլետարիատի դասակարգային ինքնա-
գիտակցության զարգացումը: Հանդես չի գալիս ստեղծագործական
մեծ ունակություն ունեցող մի արձակագիր, որը գեղարվեստական
բարձրարժեք որակով մերկացներ հայ նացիոնալիստական պար-
տիաների քաղաքական վարքագիծը, նրանց կիրառած տակտիկան:
Մենք չենք հանդիպում նույնպես խոշոր գեղարվեստական արժեք-
ներ ստեղծող մի արձակագրի, որը կարողանար տալ արևմտահայ
ժողովրդի սոցիալ-քաղաքական անտանելի ծանր դրության ճշմար-
տացի պատկերը, որը նացիոնալիզմին հակադրվելով նկարագրեր
մեր ժողովրդի այդ հատվածի ոգորումները սովթանական Թուր-
քիայի դեմ, նրա բնաջնջման և աշխարհի շորս կողմը սփռվելու
պատմական տրագեդիան: Մեր ժողովրդի սոցիալական կյանքի մեջ
տեղի ունեցած այդ խոշոր իրադարձությունները, այդ կյանքի վրա
անմիջապես անդրադարձած կարևորագույն դեպքերը, իրենց հա-
մապատասխան գեղարվեստական արտահայտությունը չգտան մեր
նախասովետական արձակի մեջ, և այդ այս ու այն չափով անհր-
պաստ դեր կատարեց սովետահայ արձակի արագ տեմպերով զար-
գանալու մեջ:

Մեր լիրիկան, լայն առումով պոեզիան, որ արևելահայ գրա-
կանության մեջ իր տեսակարար կշռով մինչև 90-ական թվական-
ները ընդհանուր առմամբ զիջում էր պրոզային, այդ տարիներին
սկսած անցնում է իր զարգացման մի նոր աստիճանին: Թեմա-

պատմական որոշումները գրականության և արվեստի հարցերի մասին, ընկ. ժողանովի զեկուցումը «Զվեզդա» և «Լենինգրադ» ամսագրերի մասին մեր գրականագիտության ու քննադատության առաջ դնում են բազմաթիվ խնդիրներ, որոնց մեջ կլասիկ ժառանգության օգտագործմանը առնչվող խնդիրները հետին տեղը չեն գրավում: Զպետք է մոռանալ, որ «Ազգային լեզվի, ազգային գրականության, ազգային ինքնագիտակցության զարգացումը մի ժողովրդի, որը կարողանում է արժեքավորել, հարգել, առաջ տանել իր պատմական անցյալի լավագույն տրադիցիաները և ստեղծել իր նոր, առաջավոր տրադիցիաները՝ սոցիալիստական պրոգրեսի հզորագույն ֆակտորն է հանդիսանում» («Բոլշևիկ», 1946 թիվ, № 22):

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220030989

[204]
ԳԻՆԸ 2 Ռ.

